

Charakter environmentálneho myslenia a opatrení v priemysle Slovenska 1918 – 1938 (Celkový stav a názorné príklady)*

Ľudovít Hallon

Abstract

HALLON, Ludovít: The Nature of Environmental Thinking and Measures in Slovak Industry from 1918 to 1938 (General Condition and Illustrative Examples).

After the collapse of the Habsburg Monarchy, the economy of Slovakia was affected by structural changes in industry that led to the dissolution of dozens of key businesses. Structural changes mostly affected the metallurgy and metalworking industry in Eastern and Central Slovakia. Viable industries included the cellulose and paper industry, building material industry, brown coal mining, magnesite and asbestos mining, the power industry, electrical and technical, rubber or printing industries. The focus of industrial development was moved to the north-west of Slovakia, where construction and expansion of cellulose factories progressed, as well as paper factories, cement mills, and later even engineering, and mostly armament, factories. However, from the point of view of the protection of the environment and landscape, the economic development appears in a completely different light. Regions in East and Central Slovakia got rid of the environmental burden imposed by metallurgy, while North-western Slovakia paid for the economic development by means of the negative influence of the paper industry and cement mills. The impact was far-reaching - also in connection with a low degree of regard for the environment at all levels of life of the society. There was only one role more important than that: the one of trade inspectors who oversaw the work conditions in the enterprises. This study describes the general condition of environmental protection within industry and gives specific examples from various branches, mainly from cellulose and paper, as well as the building material industries.

Keywords: Slovakia, industry, environment, influences, measures, examples

Hospodárske postavenie Slovenska po roku 1918 bolo najmä v porovnaní s predchádzajúcim obdobím na prelome 19. a 20. storočia, keď nastala prvá vlna industrializácie, nepriaznivé. Zánik Rakúsko-Uhorska po hospodárskej stránke znamenal rozpad jednotného trhu habsburskej monarchie a stratu tradičných odbytových kľúčových odvetví priemyslu na dnešnom území Slovenska, najmä hutníctva a tiež kovospracujúceho priemyslu, strojárstva, textilnej výroby, chemického priemyslu, sklárstva, potravinárstva. Vytvorením ČSR vznikol nový zúžený ekonomický priestor, kde slovenský priemysel narážal na konkurenciu podstatne vyspelejšieho priemyslu českých krajín. Dôsledkom bol zánik desiatok podnikov a zmeny vnútornej štruktúry, ako aj regionálneho rozmiestnenia priemyslu. Najviac postihnuté boli regióny východného, južného a stredného Slovenska, kde bol sústredený hutnícky a kovospracujúci priemysel orientovaný smerom na trhy v Maďarsku a juhovýchodnej Európe, ktoré sa z veľkej časti rozpadli. Menej postihnuté bolo západné a severozápadné Slovensko. V nasledujúcom období hospodárskej konjunktúry 20. rokov sa rozvíjali iba odvetvia, ktoré našli nové trhy najmä v západnej Európe a ktoré mali dostatok kapitálu na modernizáciu v záujme zvýše-

* Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-15-0349 a bola vypracovaná v rámci riešenia projektu Vega č. 2/0042/16 Dejiny celulózy a papiera na Slovensku vo výrobe, výskume a odbornom školstve

nia konkurencieschopnosti. Medzi životaschopné odvetvia patrili celulózovo-papierenský priemysel, priemysel stavebných látok, najmä cementárne, a tiež elektrárnenstvo, magnezitový, elektrotechnický, gumársky alebo polygrafický priemysel. Od konca 20. rokov sa ťažisko hospodárskeho rozvoja a osobitne priemyslu presúvalo z juhovýchodu práve na severozápad Slovenska, bližšie situovaného k západným trhom a najrýchlejšie napredujúceho v budovaní infraštruktúry. Uvedené tendencie sa ešte prehĺbili v 30. rokoch v súvislosti s ďalším rozvojom infraštruktúry a najmä s budovaním zbrojárskeho priemyslu na Považí.¹

Environmentálne súvislosti hospodárskeho vývoja Slovenska po roku 1918

V zornom uhle ochrany životného prostredia a krajiny sa nám však hospodársky rozvoj javí v úplne inom svetle. Výroba surového železa, sústredná na východnom a strednom Slovensku, klesla v porovnaní rokov 1913 a 1930 zo 187-tis. na 29-tis. ton. Zaniklo desať vysokých pecí a viacero závodov na železiarske polotovary (Krompachy, Hnúšťa, Zvolen). Uvedené regióny prišli o pracovné miesta, ale zbavili sa veľkej ekologickej záťaže. Tradičná ťažba rúd na strednom a východnom Slovensku obnovila predvojnovú úroveň, ale celkovo stagnovala. Pokračovala ťažba a spracovanie železnej rudy a tiež rúd s obsahom farebných a drahých kovov v bansko-štiavnickom revíri, na Spiši a na Gemeri. Rozvíjalo sa nerudné baníctvo, najmä hlbinná ťažba hnedého uhlia, ako aj povrchová ťažba a spracovanie magnezitu a životu nebezpečného azbestu, čo malo dlhodobé následky vo viacerých regiónoch. Výrobu azbestu v Dobšinej úspešne financoval americký kapitál. Vývoz magnezitu, žiadaného v hutníctve, vzrástol v rokoch 1920 – 1929 z 20-tis. t na 60-tis. ton. ročne. Vybudovali sa nové závody na povrchovú ťažbu a spracovanie magnezitu (Jelšava, Hačava, Lovinobaňa, Košice, Teplá voda). Úlety zo ťažobných a rotačných pecí týchto závodov mali vážny vplyv na poľnohospodárstvo širokého okolia. Každoročne museli platiť roľníkom vysoké náhrady za škody. Opatrenia na obmedzenie emisií sa len postupne formovali. Napríklad v polovici 20. rokov bol jeden z magnezitových závodov prinútený živnostenským inšpektorátom inštalovať moderné elektrické zariadenie na zachytávanie prachu s výkonom až 15 t/24 h.² Osobitnou kapitolou boli vplyvy podpovrchovej ťažby rúd a uhlia na reliéf krajiny, vodstvo, flóru, faunu a kvalitu života v dotknutých regiónoch stredného a východného Slovenska. Tieto by vyžadovali samostatné spracovanie, na ktoré zatiaľ chýba dostatok podkladov.

1 K hospodárskym problémom medzivojnového Slovenska pozri bližšie napríklad: FALTUS, Jozef – PRŮCHA, Václav. *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1969, s. 19-75; STRHAN, Milan. *Kríza priemyslu na Slovensku v rokoch 1921 – 1923*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1960; FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan et al. *Slovensko v 20. storočí. V medzivojnovom Československu 1918 – 1938*. Bratislava : Veda, 2012, s. 213 – 240.

2 Ku štruktúrnym zmenám a modernizácii v jednotlivých odvetviach priemyslu Slovenska v rokoch 1918 – 1938 pozri bližšie napríklad: HALLON, Ľudovít. Príčiny, priebeh a dôsledky štruktúrnych zmien v hospodárstve medzivojnového Slovenska. In BYSTRICKÝ, Valerián – ZEMKO, Milan (eds). *Slovensko v Československu 1918 – 1939*. Bratislava : Veda, 2004, s. 293-364; HALLON, Ľudovít. *Industrializácia Slovenska 1918 – 1938. Rozvoj alebo úpadok ?* Bratislava : Veda, 1995, s. 68-87; HALLON, Ľudovít. Modernizácia technickej základne priemyslu na strednom Slovensku 1918 – 1938. In HRONČEK, Pavel – KAZANSKÝ, Rastislav – MALINIÁK, Pavol – MIČKO, Peter (eds.). *Z dejín vedy a techniky stredoslovenského regiónu*. Banská Bystrica : Ústav vedy a výskumu; Univerzita Mateja Bela, 2009, s. 124-135; HALLON, Ľudovít. Vývoj technickej základne priemyslu na Slovensku v rokoch 1924 – 1930. In *Historický časopis*, 1993, roč. 41, č. 1, s. 36-50.

Hlavné ťažisko rozvoja priemyslu sa presunulo na severozápad Slovenska, kde nastal rozmach výroby cementu a vápna s intenzívnou povrchovou ťažbou suroviny a celulózovo-papierenského priemyslu. Vplyvy týchto odvetví na prírodu a krajinu boli ďalekosiahle, najmä vzhľadom na vtedajšiu úroveň ekologických opatrení. Predmetná časť Slovenska splatila daň za svoj rozvoj rozmach. Výstavba nových cementární v Hornom Srní a Stupave na Záhorí spolu s rastom kapacít starších závodov v Lietavskej Lúčke a Ladcoch viedli k rastu výrobného potenciálu odvetvia v rokoch 1925 – 1930 o 170 %. Povrchové lomy cementární a tiež nového závodu vo Varíne na výrobu vápna pre Ostravsko postupne zmenili charakter krajiny na Považí. Zároveň pokračoval rozvoj celulózovo-papierenského priemyslu v tradičných centrách severozápadného a stredného Slovenska (Žilina, Martin, Ružomberok, Harmanec, Slavošovce, Gemerská Hôrka) s voľným odtokom odpadov do riek. Výroba v celulózovo-papierenských závodoch sa počas 20. rokov zvýšila o 40 %. V 30. rokoch začala na severozápadnom Slovensku (Dubnica nad Váhom, Považská Bystrica, Trenčianske Biskupice, Myjava, Stará Turá) výstavba zbrojárstva, ktorá sa počas druhej svetovej vojny rozšírila do ďalších regiónov. Nástup moderného strojárstva, odhliadnuc od charakteru produkcie, bol po stránke environmentálnych vplyvov pozitívnym trendom vývoja slovenskej ekonomiky. Veľké zbrojovky však budovali vo svojich areáloch aj hutnícke závody slúžiace na ich potreby. Zbrojársky priemysel teda znamenal aj čiastočné oživenie hutníctva.³

V chemickej výrobe, sústredenej do roka 1918 najmä v Bratislave a Žiline, sa po veľkom útlme produkcie výbušnín v bratislavských závodoch Dynamit Nobel začala zvyšovať produkcia superfosfátov, kyseliny sírovej a spracovanie ropy v bratislavskej rafinérii Apollo. Voľný únik ropných produktov do podlažia rafinérie a skladovanie odpadov z podniku Dynamit Nobel znamenali neblahé dedičstvo pre budúce generácie. Novým odvetvím sa stala výroba umelých viskóзовých vlákien v Senici a v Baťových závodoch Svit pri Poprade bez väčšieho zabezpečenia dosahov na životné prostredie. V 30. rokoch začala v Žiline tajná výroba yperitu a v Handlovej karbidu a silícia. V Bratislave úspešne napredoval vývoj gumárenského priemyslu reprezentovaného jediným väčším závodom Matador. Výroba sa ešte zakladala na prírodnom kaučuku, preto bola menej nebezpečná než syntetická výroba z neskorších desaťročí. Tradičným odvetvím priemyslu vo väčšine regiónov ostávalo spracovanie dreva, najmä na piliarske polotovary. V 20. rokoch boli lesné porasty vážne ohrozené megalomanskými plánmi na veľkoplošnú ťažbu dreva za účasti najväčších bánk a západného, osobitne amerického, kapitálu. Plány sa našťastie realizovali iba v malom rozsahu. Vleklá kríza drevárstva a opatrenia štátu prispeli k zachovaniu pôvodnej rozlohy lesov aj v 30. rokoch. Odvetvia ľahkého priemyslu, medzi ktorými dominovala textilná výroba a potravinárstvo, osobitne cukrovarníctvo, mlynárstvo, pivovarníctvo, liehovarníctvo a tabaková výroba, počas medzivojnového obdobia stagnovali a vyznačovali sa relatívne menším vplyvom na krajinu, prírodu a kvalitu života než ostatné segmenty priemyslu.⁴

³ Tamže.

⁴ Tamže; pozri tiež: HALLON, Ludovít – LONDÁK, Miroslav. *Chemický priemysel v zrkadle dejín Slovenska : hospodársko-spoločenské súvislosti vývoja chemických technológií a chemického priemyslu na Slovensku*. Bratislava

Spoločným menovateľom vývoja napredujúcich aj stagnujúcich odvetví bola modernizácia buď s cieľom zvýšenia výroby, alebo zvýšenia konkurencieschopnosti. Predpokladom modernizácie v medzivojnových rokoch bol zásadný zlom v elektrifikačnom procese nástupom veľkoplošnej elektrifikácie prostredníctvom regionálnych elektrárenských podnikov s podporou štátu. Tento proces postupne zasiahol všetky oblasti Slovenska. Modernizácia mala z hľadiska ochrany prírody a krajiny dvojstranný ambivalentný charakter. Na jednej strane umožňovala zvyšovanie výroby, a tým aj ekologickej záťaže, najmä v určitých odvetviach, ale zároveň prispievala k zavádzaniu nových postupov na odstraňovanie emisií, prašnosti, nebezpečných zastaraných technológií a mala tiež vplyv na skvalitňovanie pracovného prostredia a zvyšovanie bezpečnosti práce v jednotlivých závodoch, čo je aspekt, na ktorý sa niekedy zabúda.

Modernizáciu závodov jednotlivých odvetví sprevádzalo odstavenie zastaraných životu nebezpečných prevádzok, demontáž starých kotlov, strojov a pohonných jednotiek, výmena desiatok zastaraných pecí za niekoľko moderných veľkokapacitných pecí s odsávaním plynov, nahrádzanie plamencových pecí elektrickými, mechanizácia a prvky automatizácie nebezpečnej ručnej práce, nahrádzanie prašných transmisíí elektrickým pohonom jednotlivých strojov, zavádzanie elektrického osvetlenia s vyššou svietivosťou a rovnomerným rozptylom na pracovisku, ktoré zvyšovalo bezpečnosť pri práci a znižovalo možnosti explózií. Za veľký prínos pre ekológiu možno v sledovanom období označiť využitie elektrických zariadení na zachytávanie a odsávanie prachu, rôznych druhov plynov, popolčeka a iných exhalátov, ktoré predtým voľne unikali do ovzdušia. Podniky však začali tieto zariadenia vo väčšom meradle inštalovať až v 30. a na začiatku 40. rokov.

Kontrola pomerov v jednotlivých podnikoch a ich vplyvov na životné prostredie bola v medzivojnových rokoch v začiatkoch. Reálny dosah na situáciu vo výrobe v podmienkach Slovenska mala najmä revízna činnosť živnostenských inšpektorov. Systém inšpektorov sa budoval od vzniku ČSR podľa vzoru českých krajín. Slovensko rozdelili na kontrolné okresy pridelené inšpektorom. Inšpektor počas roka navštívil podniky a živnosti okresu a podával o situácii pravidelné hlásenia na ministerstvo sociálnej starostlivosti. Kontroloval najmä pracovné podmienky zamestnancov, ale aj vplyv výrobných činností na okolie podniku. Na základe jeho kritických zistení muselo vedenie závodu uskutočniť nápravu a odstrániť nebezpečné vplyvy. Možno konštatovať, že väčšina podnikov nápravu skutočne realizovala.⁵

Príklady vplyvov industriálnej činnosti na životné prostredie vo vybraných odvetviach

Charakteristickým príkladom vplyvov technického rozvoja a modernizácie na životné prostredie a charakter krajiny bol vývoj energetiky, závodov na úpravu rudy alebo výroba

⁵ : Nakladateľstvo STU v Bratislave, 2011.

⁵ Výsledky aktivít živnostenských inšpektorov boli každoročne uverejňované v publikáciách: *Zpráva o úřední činnosti živnostenských inspektorů*, ktorú vydávalo Ministerstvo sociálnej starostlivosti ČSR.

maltovín na severozápadnom Slovensku. V uvedených segmentoch priemyslu zároveň dochádzalo k prvým cieľavedomým ekologickým opatreniam.

Modernizácia energetiky znamenala predovšetkým rozvoj elektrifikácie. Táto nechala na tvári krajiny stopy výstavbou sietí vysokého a veľmi vysokého napätia, ďalej komínmi tepelných elektrární a budovaním hydrocentrál. Siete vysokého napätia 22 kV sa práve v medzivojnových rokoch stali neoddeliteľnou súčasťou krajiny. Ich dĺžka vzrástla v rokoch 1918 – 1938 zo 150 km na 4 830 km. V prepočte na km² to znamenalo rast z 3 m/km² na 99 m/km². V 30. rokoch sa objavili aj prvé úseky magistrál 100 kV veľmi vysokého napätia. Hlavný podiel na výrobe elektrickej energie nadobudli tepelné elektrárne s modernými parnými turbínami, ktorých výkon sa počas rokov 1918 – 1939 zvýšil z 24 MW na 143 MW a počet z 27 na 60. Tepelné elektrárne mali k dispozícii moderné kotlové hospodárstvo schopné spracovávať menej kvalitné druhy hnedého uhlia z ťažby v Handlovej. Zvyšovaním technických parametrov tlaku a teploty pary znížili tepelné elektrárne spotrebu hnedého uhlia do roka 1938 na 1,3 kg/kWh. Celkový objem spotreby uhlia však za roky 1918 – 1938 niekoľkonásobne vzrástol, odhadom zo 100-tis. ton na 350-tis. ton ročne. Týmto na Slovensku začala hromadná produkcia popolčeka. Naproti tomu sa znížil počet zastaraných parných strojov približne z 1 400 na 800, čo zároveň znamenalo znižovanie počtu zastaraných parných kotlov. Na vidieku sa rýchlo strácal charakteristický fenomén krajiny – pohon vodným kolesom v mlynoch, pílach a iných zariadeniach. Počet vodných kolies klesol asi z 3 300 na 1 200.⁶

Na konci 20. rokov vyvrcholila v ČSR polemika medzi stúpenkami tepelnej energetiky, za ktorými stáli uholné ťažobné spoločnosti, a propagátormi výstavby veľkých vodných elektrární, a to víťazstvom hydroenergetiky. V roku 1931 bol prijatý vodohospodársky plán a vytvorený fond na využitie energie najväčších riek. Pre Slovensko bol zostavený plán výstavby 15 stupňov hydrocentrál na Váhu s niekoľkými údolnými priehradami a s akumulácnou nádržou na severnom toku Oravy. Vážska kaskáda s plánovaným rozpočtom 1,5 mld. Kč sa mala stať chrbtovou kosťou slovenskej energetiky. Jej výstavba začala v rokoch 1934 – 1936 prvým stupňom pri Ladcoch s výkonom 11,5 MW a výrobou 60 mil. kWh ročne. Išlo o jednu z najväčších stavieb v dovedajšej histórii Slovenska. Pracovalo na nej 2 800 robotníkov a použilo sa 200 vagónov železa, 110 000 m³ betónu, 33 lokomotív, 9 bagrov, 4 žeriavy a 6 nákladných áut. Výstavba kaskády pokračovala od konca 30. rokov stupňami pri Ilave, Dubnici nad Váhom a pri Kralovomoch. S prestávkami trvala až do 90. rokov 20. storočia. Znamenala koniec tradičnej dopravy dreva splavovaním Váhu na pltiach. Stupeň pri Ladcoch ako jediný počítal s priepustami pre plte a s ekologickými opatreniami ako bol kanál pre ťah rýb.⁷

6 K vývoju elektrárenského a energetiky v rokoch 1918 – 1938 pozri bližšie napríklad: Štátny archív Bratislava, fond (ďalej f.) Energetické závody, kartón (ďalej k.) 1. Výročné správy oblastných elektrárenských spoločností 1921 – 1938; *Elektrotechnická ročenka ESČ* (Elektrotechnického svazu československého), roč. 1 až 13, r. 1926 – 1938; HALLON, Ludovít. Energetika a jej miesto vo vývoji hospodárstva na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. In *Historický časopis*, 1992, roč. 40, č. 2, s. 198-214; HALLON, Ludovít. Štátne zásahy do vývoja energetiky na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. In *Historický časopis*, 1996, roč. 44, č. 3, s. 431-444.

7 Slovenský národný archív, f. Krajinský úrad – neusporiadaný fond hydrocentrály Ladce. SMRČEK, František. Stavba vodného diela na Váhu – záverečná správa; HALLON, Ludovít. K začiatkom výstavby vážskej kaskády

Rudné baníctvo stredného a východného Slovenska ovplyvňovalo životné prostredie a tvar krajiny predovšetkým výstavbou rozsiahlych závodov na úpravu rudy s desiatkami kilometrov lanoviek na jej dopravu. Početné závody na úpravu železnej rudy zlepšili ekologické podmienky výroby inštalovaním pražiacich pecí s elektrickým vháňaním vzduchu a odsávaním plynov, ktoré nahradili staré pece s prirodzeným ťahom. Odstavených bolo najmenej 150 zastaraných pecí. Nebezpečnejšie pre životné prostredie bolo zavádzanie moderných postupov spracovania rúd ako aglomerácia, flotácia alebo elektrolýza a výstavba nových závodov na zhutňovanie rúd s obsahom farebných kovov, konkrétne zlata, striebra, antimónu, medi, mangánu, zinku, ako aj olova a ortuti v banských centrách Kremnica, Banská Štiavnica, Hodruša, Kišovce, Švábovce, Vajsková, Čučma, Merník, Koterbachy (Rudňany), Gelnica a Krompachy. Napríklad v závode Rudňany na výrobu ortuti voľne odtekala voda s obsahom uvedeného životu nebezpečného produktu a iných prímiesí, ktorú upravovali iba odpadovou soľou. Po spustení novej huty na ortuť v Gelnici na prelome 30. a 40. rokov zistili, že až dve tretiny ortuti odlúčenej z rudy unikalo do ovzdušia. Koncom 30. rokov uviedli do prevádzky modernú elektrolýzu medi v Krompachoch. Plyny unikajúce z tunajšej ťažbovej pece a konvertorov spôsobovali vážne škody okolitým chovateľom dobytka a včiel aj po inštalovaní elektrostatického filtra.⁸

Výroba maltovín na severozápadnom Slovensku bola reprezentovaná niekoľkými cementárňami a vápenkami. Tieto ťažili a spracovávali bohaté zásoby vápenca v sledovanom regióne. Osobitnú pozornosť by som chcel venovať cementárňam v Ladcoch a Lietavskej Lúčke a najmä modernej Vápenke Varín.

Odvetvie sa začalo rozvíjať už pred rokom 1918 ťažbou vápenca na výrobu novodobého portlandského cementu. Táto sféra výroby bola sústredená práve do závodov v Ladcoch a Lietavskej Lúčke. Konjunktúra stavebnej činnosti po vzniku ČSR, iniciovaná aj osobitným zákonom o podpore stavebného ruchu, podnietila ďalší rozvoj odvetvia. Považské závody, ktoré v 20. rokoch vytvorili spoločný podnik, modernizovali a rozšírili výrobu. Modernizované boli staršie ťažbové pece. V Ladcoch inštalovali aj rotačnú pec a zaviedli výrobu bauxitového cementu. Na rekonštrukcii mali podiel viacerí inžinieri a manažéri cementárskeho koncernu, najmä Ing. Arnold Hauenschild, riaditeľ Ing. Andrej Bereczki, Štefan Gottlieb a ďalší, najmä českí technici. Modernizovali aj ťažbu a dopravu vápenca, kde využili nové typy drvičov a mlynov na vápenec. Nové investície z medzivojnových rokov začali proces premeny krajiny a likvidácie viacerých horských lokalít na Považí činnosťou cementárni a vápencových lomov. Už v 20. rokoch však začali aj málo známe opatrenia na zmiernenie dosahov činnosti odvetvia na prírodu a krajinu, pričom dôležitú úlohu zohrávali živnostenský inšpektori. V cementárňach v Ladcoch a v Lúčke trenčiansky inšpektor už v roku 1922 nariadil vzduchotesne upevniť žriedla prachu a zachytávanie prachových častíc zabezpečiť novým zariadením, ktoré vháňalo prach vlhkým vzduchom do komína a tu ho zachytávalo výbojmi vysokého napätia prechodom cez elektrický

hydrocentrál. In *Vlastivedný zborník Považia*, 1991, roč. 16, s. 79-111.

⁸ K vývoju spracovania rúd pozri bližšie: SCHMIEDL, Juraj – WEIGNER, Ľuboš. (eds). *Dejiny hutníctva na Slovensku*. Košice : Ing. Tibor Turčan – Banská agentúra – Zväz hutníctva, ťažobného priemyslu a geológie SR, 2006.

filter. V ďalších fázach prestavby považských cementární boli moderné odsávacie zariadenia už súčasťou projektovej prípravy.⁹

Úroveň environmentálneho myslenia na príklade Vápenky Varín

V polovici 20. rokov sa základňa odvetvia ťažby a spracovania vápenca na Považí rozšírila o nový moderný závod vo Varíne so zdrojom suroviny na hore Polom. Týmto začala nová kapitola rozvoja odvetvia, ktorú sa pokúsime hlbšie priblížiť v širších hospodársko-politických, hospodársko-technických a environmentálnych súvislostiach.

Jednou z najvýznamnejších investícií v priemyselnej výrobe severozápadného Slovenska počas 20. rokov minulého storočia bol práve spomínaný závod na spracovanie vápenca v obci Varín pri Žiline s lomom v katastrálnom území obce Stráňavy, respektíve na úpäti hory Polom v lúčanskej časti Malej Fatry. Vápenka Varín bola výsledkom investičných aktivít mamutieho koncernu medzinárodného kapitálu Banskej a hutníckej spoločnosti s centrárou v Prahe a s Banským riaditeľstvom vo vtedajšej Moravskej Ostrave. Banská a hutnícka spoločnosť (BHS) potrebovala pre svoje hutnícke závody v Sliezsku vápenec.¹⁰ Bohaté zásoby tejto suroviny, ideálne situované na Košicko-bohumínskej trati smerujúcej na Ostravsko, našla práve v Malej Fatre. Predpokladom realizácie plánu varínskej vápenky a jej surovinovej základne bolo získanie poľnohospodárskych pozemkov v katastrálnom území Varín a lesnej pôdy na úpätiach Polomu. Vedenie BHS muselo už vopred počítať so značnými zásahmi do miestnej prírody a krajiny, a tým aj s nákladmi na kompenzáciu škôd v dôsledku výstavby a následnej prevádzky ťažobného aj spracovateľského závodu. Rokovania o vyriešení majetkových pomerov na pozemkoch využívaných BHS a o náhradách spôsobených škôd začali v rokoch 1922 – 1923 a pokračovali celé medzivojnové obdobie.

Rokovania s obyvateľmi Varína postupovali bez väčších sporných otázok. Zástupcovia BHS Ing. Adalbert Štefko a Ing. Pavol Csisko, budúci riaditeľ závodu, dohodli kľúčové podmienky odkúpenia pôdy. Železiarska spoločnosť požadovala približne 23,4-tis. štvorcových siah pozemkov, čo boli asi 4 ha. Vo februári 1924 uzavrela s majiteľmi kúpno-predajné zmluvy, ktorých súčasťou tvorili aj náhrady za škody na úrode za posledný rok. Išlo väčšinou o hodnoty približne od 200 Kč do 1 200 Kč za osivá, hnojivá a ďalšie vynaložené suroviny.¹¹ Ovládnutie lesných pozemkov

⁹ *Zpráva o úřední činnosti živnostenských inspektorů v roce 1922*. Praha : Ministerstvo sociální péče, 1923, s. 52; *Zpráva o úřední činnosti živnostenských inspektorů v roce 1926*. Praha : Ministerstvo sociální péče, 1927, s. 164-166; K vývoju cementárskeho priemyslu v medzivojnových rokoch pozri bližšie napríklad: FIGUŠ, Viliam. Z dejín slovenského cementárskeho priemyslu. In *Z dejín vied a techniky na Slovensku V*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1969, s. 437-454; HERČKO, Ivan. 120 rokov Považskej cementárne, a. s. v Ladcoch. In HRONČEK – KAZANSKÝ – MALINIAK – MIČKO 2009, s. 183-213; JAVNICKÝ, Štefan. *Silikátový priemysel na Slovensku v rokoch 1918 až súčasnosť*. Dizertačná práca. Bratislava : Ústav historických vied SAV, 1983.

¹⁰ Banská a hutnícka spoločnosť sa v medzivojnovom období rozrástla na mohutný medzinárodný koncern, ovládajúci desiatky podnikov v bývalej ČSR, Poľsku, Nemecku aj v Bulharsku. Na Slovensku vlastnila železiarske a banské závody bývalej spoločnosti Coburg v Trnave, na Horehroní a Spiši, ďalej závody spoločnosti Drevársky a banský priemysel v Markušovciach, železoručné závody Maria Huta, Bindt, Železník v spišsko-gemerskej oblasti, mangánové bane Švábovce na východnom Slovensku, kovospracujúce závody spoločnosti Ocelový dom na Horehroní a iné subjekty.

¹¹ Štátny archív v Bytči (ďalej ŠAB), f. Vápenka Varín (ďalej VV), k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Zápisnice z rokovania

na Polome malo podstatne širšie hospodárske, ako aj hospodársko-politické súvislosti. Do problému ťažby v Malej Fatre vstupovali otázky pozemkovej reformy a s ňou spojené zložité majetkovo-právne vzťahy. Neskôr do problému zasiahli aj hospodársko-politické záujmy na miestnej, celoslovenskej, ako aj celoštátnej úrovni. Sprievodným javom sledovanej kauzy boli ekologické súvislosti ochrany prírody lúčanskej časti Malej Fatry. Postoj hospodárskych a politických predstaviteľov na všetkých úrovniach k ochrane tunajšej prírody odzrkadľoval stav dobového environmentálneho myslenia.

Do roka 1918 bol Polom súčasťou rozsiahlych majetkov sliezskej šľachtickej rodiny Ballestremovcov. Títo okrem banských a hutníckych podnikov v Sliezsku vlastnili aj lesné a poľnohospodárske pozemky s niekoľkými výrobnými podnikmi na Kysuciach a v okolí Žiliny v celkovej rozlohe asi 10-tis. ha. Pozemkové vlastníctvo tvorilo súčasť veľkého panstva Čadca – Strečno – Lietava. Po vzniku ČSR bolo panstvo Ballestremovcov začlenené do procesu pozemkovej reformy podľa záborového zákona č. 215 z roka 1919, čo znamenalo, že vlastník musel pozemky odpredať vybranému záujemcovi, ktorého schválila hlavná inštitúcia reformy Štátny pozemkový úrad (ŠPÚ). Týmto záujemcom sa stala Spoločnosť pre využitie dreva so sídlom v Moravskej Ostrave, ktorá v júni 1920 uzavrela s bývalým vlastníkom grófom Valentínom Ballestremom zmluvu o odkúpení sledovaného panstva za 10,130 mil. Kč. Nadobúdajúca spoločnosť následne uzavrela zmluvu s ŠPÚ o podmienkach hospodárenia na získaných pozemkoch formou prenájmu od štátu na obdobie 25 rokov, konkrétne do augusta 1945. V rámci uvedených transakcií sa pod kontrolu ostravskej drevárskej spoločnosti dostalo aj územie Polomu ako súčasť jej lesného majetku Čadca – Strečno – Lietava.¹²

Vlastnícke pomery sa už v roku 1921 zmenili. Časovo obmedzené vlastníctvo pozemkov prešlo na Akcióvu spoločnosť pre využitie dreva v Čadci. Táto uzavrela so ŠPÚ nové zmluvné vzťahy. Kľúčovou zmenou bol posun termínu odovzdania pozemkov do rúk štátu až na august 1957. V období rokov 1923 – 1924 vstúpila do rokovaní BHS s požiadavkou využitia pozemkov na Polome ako surovínovej základne na budúcu vápenku. Čadčianska spoločnosť súhlasila so spoluprácou a na potreby plánovaného lomu vyčlenila z rozsiahleho majetku Čadca – Strečno – Lietava sedem parciel na severnej strane Polomu v katastrálnom území obce Stráňavy s celkovou plochou asi 160 ha. Keďže išlo o zmenu podmienok využitia pozemkov na Polome z lesného hospodárstva na ťažbu suroviny, drevárska spoločnosť podala žiadosť na ŠPÚ, aby parcely v Stráňavách prešli kúpou do jej trvalého vlastníctva. ŠPÚ žiadosti vyhovel a na základe dohody z júna 1924 predal uvedené parcely spoločnosti pre využitie dreva za celkovú hodnotu 130-tis. Kč. Čadčianska spoločnosť odkúpenú pôdu následne prenajala BHS podľa zmluvy z novembra 1924. Týmto sa veľká časť Polomu dostala spod kontroly štátu a začala

zástupcov BHS s predstaviteľmi obce Varín a s majiteľmi pozemkov vo Varíne 16. 10. 1923 a 24. 10. 1923; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Výkaz odkúpených pozemkov vo Varíne z 31. 8. 1925; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Kúpnopredajné zmluvy medzi BHS a majiteľmi pozemkov vo Varíne z 5. 2. 1924.

12 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Zmluva medzi Štátnym pozemkovým úradom a Spoločnosťou pre využitie dreva, s. r. o. v Moravskej Ostrave a podmienkach hospodárskeho využitia majetku Čadca – Strečno – Lietava, podpísaná 21. 1. 1921 v Prahe a nadväzujúca na predošlé kúpno-predajné a nájomné zmluvy medzi tromi stranami grófom V. Ballestremom, ŠPÚ a Spoločnosťou pre využitie dreva v Ostrave.

jeho devastácia v záujme hospodárskeho rozvoja. BHS mala počas roka 1924 k dispozícii všetky potrebné pozemky a mohla začať s výstavbou závodov.¹³

Majetkové transakcie a prevádzka lesných hospodárstiev čadčianskej spoločnosti vyžadovali veľké finančné náklady. Spoločnosť musela prevziať úvery v celkovej hodnote vyše 30 mil. Kč. Zátťaž pôžičiek mala v nasledujúcich rokoch za následok hospodárske problémy drevárskeho podniku a ovplyvnila aj vývoj nového závodu BHS na ťažbu a spracovanie vápenca.¹⁴ Výstavba lomu v Stráňavách a vápenky vo Varíne sa realizovala počas rokov 1924 – 1927. Budovanie vápenky pokračovalo druhou etapou v rokoch 1928 – 1929. Stavbu centrálne organizovalo Banské riaditeľstvo BHS v Moravskej Ostrave, kde administratívu riadil tajomník Ing. František Ustupský. Hospodársko-technické riadenie výstavby a neskoršej prevádzky závodov spočívalo v rukách hlavného manažéra Ing. P. Csiska. Podľa geologického prieskumu bol vrch Polom s nadmorskou výškou 1069 m veľkým masívom kvalitného bieleho vápenca s odhadovanými zásobami okolo 1 mil. m³. Využitelná časť ložiska dosahovala dĺžku 400 m a hrúbku 200 m. Ročnú produkciu pôvodne odhadovali na 15-tis. vagónov suroviny pri objeme 4 m³ na jeden vagón. BHS začala s ťažbou od vrcholu smerom nadol po úpätí vrchu, čo zodpovedalo platným predpisom.¹⁵

Exploatácia ložiska začala vo výške 703 m až 825 m nad morom v páse širokom 400 m. V polovici 20. rokov postupne otvorili päť poschodí lomu. Nalámaný vápenec presúvali do nižšie položenej triedičky. Tu surovinu spracúval guľový drvič firmy Humboldt. Rozdrvený vápenec určovali podľa veľkosti zrna na účely hutníckych procesov alebo na výrobu vápna. Surovinu z ťažobného závodu na Polome až k nákladnej stanici vo Varíne dopravovala lanovka. Racionalizácia prevádzky lomu si na konci 20. rokov vyžiadala presun ťažby až na temeno Polomu do výšky 990 m. Tu otvorili nové poschodia lomu, čo znamenalo, že technická činnosť sa rozšírila v niekoľkých pásmach na veľkú časť celej severnej strany vrchu.¹⁶ Spracovateľský závod vo Varíne tvorili technické zariadenia postavené v dvoch etapách. Prvú ukončili v januári 1927. Jej výsledkom boli štyri šachtové pece typu Dannenberg s roštovým vykurovaním a s celkovým výkonom 80 t páleného vápna denne. Nebezpečnou fázou výroby bolo ručné vyberanie páleného vápna. Prevádzku štyroch pecí zabezpečovalo denne 48 robotníkov.¹⁷

13 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Dohoda medzi ŠPÚ a Akciovou spoločnosťou pre zužitkovanie dreva v Čadci, nadväzujúca na dohodu z 30. 5. 1924 a na zmluvu medzi ŠPÚ a Spoločnosťou pre zužitkovanie dreva v Ostrave z 19. 1. 1921, podpísaná v Oščadnici 3. 2. 1927 a v Prahe 12. 2. 1927; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Správa o vývoji kúpno-predajných a nájomných vzťahov medzi BHS a Akciovou spoločnosťou pre zužitkovanie dreva v Čadci, ktorá bola zrejme priložená k žiadosti BHS na ŠPÚ o odkúpenie pozemkov z apríla 1933; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Prehlásenie ŠPÚ zo 14. 8. 1924 o schválení predaja štyroch parciel na severnej strane Polomu do vlastníctva Akciovej spoločnosti pre zužitkovanie dreva v Čadci za 130-tis. Kč.

14 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Výkaz finančných záväzkov na pozemkoch majetku Čadca – Strečno – Lietava, zaslaný na riaditeľstvo BHS v máji 1937.

15 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Správa o geologickej skladbe a možnostiach hospodárskeho využitia vrchu Polom zo 17. 9. 1921 a z 1. 11. 1921; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Správa o výstavbe kameňolomu na severnej strane vrchu Polom, vypracovaná asi v roku 1933 ako príloha k žiadostiam BHS o odkúpenie južných svahov Polomu a zasielaná na rôzne inštitúcie.

16 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Správa o výstavbe kameňolomu na severnej strane vrchu Polom, vypracovaná asi v roku 1933; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Žiadosť Akciovej spoločnosti na zužitkovanie dreva v Čadci na ŠPÚ o zakúpenie južných svahov Polomu zo 17. 5. 1930.

17 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Správa o výstavbe varínskej vápenky, vypracovaná asi v roku 1933 ako

V druhej etape výstavby závodu ukončenej v apríli 1929 sa spracovateľské kapacity rozšírili o novú modernú pec typu Sobek podľa patentu viedenského technika Ing. Rudolfa Sobeka a podľa konštrukčných plánov vrchného inžiniera varínskeho závodu Ing. M. Husekena. Výkon pece Sobek bol rovnaký ako u štyroch pecí staršej časti závodu, čiže 80 t/24 hodín. Úžitková výška dosahovala až 19 m, ale zastavaná plocha tvorila iba polovicu zastavanej plochy štyroch šachtových pecí. Spotreba energie sa v porovnaní so staršími pecami znížila z 1 150 cal na 1 050 cal/1 kg vyrobeného vápna, čo znamenalo aj nižší objem emisií. Účinnosť zvyšoval ostrý spodný vietor hnaný do pece piatimi hubicami. Využitie ostrého vetra však malo negatívne vedľajšie účinky. Vietor roznášal vápenný prach po veľkej časti závodu a ohrozoval dýchacie cesty zamestnancov. Tento jav si neskôr vyžiadal zásah živnostenského inšpektora. Technický prvok s pozitívnym vplyvom na ochranu zdravia tvorilo mechanizované vynášanie vápna, ktoré odstránilo nebezpečnú ručnú prácu. Strojné zariadenie mechanického vynášania umožňovalo voľný pád vápna do uzáveru z dvoch otáčavých kotúčov a následne na dopravný pás smerujúci prostredníctvom kladkostroja do železničných vagónov alebo do zásobníkov. Mechanizované bolo aj podávanie suroviny. Technické zariadenia pracovali na elektrický pohon. Celkové náklady na ťažobný a spracovateľský závod dosiahli 12 mil. Kč a tunajšie prevádzky poskytli pracovné príležitosti pre 350 až 400 činných osôb.¹⁸

Ťažba na Polome aj výroba vo Varíne úspešne rástli na pozadí hospodárskej konjunktúry až do konca 20. rokov. Lom v Stráňavách sa podľa tvrdení vedenia BHS stal v tomto období najväčší ťažobným závodom svojho druhu v ČSR. Úspešný rozmach však bol spomalený nástupom veľkej hospodárskej krízy. Táto postihla hutníctvo a s ním spojenú ťažbu vápenca. Počas krízy museli byť odstavené šachtové pece Danenberg vo Varíne. Hľadali sa nové formy využitia a odbytu vápenca. Zvýšil sa význam drveného vápenca na účely výstavby ciest. Ďalšou formou využitia bolo mletie vápenca na práškové hnojivo. V 30. rokoch sa tento spôsob hnojenia uplatnil v rôznych regiónoch a v porovnaní s inými druhmi hnojív mal menej nebezpečné ekologické vplyvy.¹⁹

Vo vlastnom regióne musela varínska vápenka a jej ťažobný závod permanentne urovnávať spory a nahrádzať škody spôsobené vplyvmi na miestnu prírodu a krajinu. Hospodárska činnosť na Polome ohrozovala najmä poľnohospodársku pôdu a pasienky v podhorských oblastiach častými zosuvmi odpadového materiálu, ktorých dôsledky znásobovali poveternostné vplyvy pri silných lejakoch, búrkach a víchriciach. Spracovanie vápenca vo Varíne bolo spojené s prašnosťou, ktorú museli znášať zamestnanci v prevádzkach aj obyvatelia v okolí závodu. Okrem už spomínaných náhrad za pozemky a zničenú úrodu pri stavbe vápenky musela BHS kryť škody spôsobené budovaním niekoľkých kilometrov lanovej dráhy a devastačnými prá-

príloha k žiadostiam BHS o odkúpenie južných svahov Polomu a zasielaná na rôzne inštitúcie.

18 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Správa o výstavbe varínskej vápenky, vypracovaná asi v roku 1933; ŠAB, k. 31, inv. č. 19, skupina 4/b a 5/a. Popis nového patentu R. Sobeka na spracovanie vápenca, zaslaný na riaditeľstvo BHS v roku 1936.

19 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Žiadosť riaditeľstva BHS o intervenciu vo veci odkúpenia južných svahov Polomu na Národohospodársku župu Považskú v Trenčíne k rukám sekretára Ing. G. Chomkoviča z 8. 8. 1936 s údajmi o vývoji kauzy Polom; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Žiadosť Spoločnosti pre výstavbu bitumínových ciest na riaditeľstvo BHS o dodávky vápenca z Varína na zakladanie ciest z leta 1931.

cami na novom ťažobnom závode. V období kulminácie stavebných prác v roku 1926 spoločnosť musela napríklad vyplatiť 6-tis. Kč Urbárskemu výboru v Stráňavách za poľné škody spôsobené dovozom materiálu. Budovanie lanovky cez katastrálne územia niekoľkých obcí malo následky, ktoré museli riešiť spoločne zástupcovia BHS, starostovia obcí a majitelia poškodených majetkov. Nežiaduce vplyvy znásobil pomalý postup stavby. Namiesto plánovaného termínu do jari 1926 lanovku odovzdali až na jeseň uvedeného roka, čím vznikli škody na úrode. Zasiahnuté boli polia a iné majetky 22 roľníkov v Stráňavách, 17 v Strečne a až 81 roľníkov vo Varíne. Škody vyčísľili na celkových 10 480 Kč.²⁰ Po dokončení výstavby závodov pokračovali negatívne vplyvy na krajinu a obyvateľstvo novými formami. Obidve strany Polomu boli napríklad ohrozené odpadovým materiálom z ťažby vápenca. V júni 1933 vedenie vápenky informovalo, že pri veľkej búrke dážď zmyl na severnej aj južnej strane hory množstvo odpadového materiálu, ktorý zasypal lúky stráňavského urbariátu a pozemky Drevoobrábajúcej spoločnosti Čadca – Oščadnica s celkovou rozlohou 4000 m². Podobné udalosti sa často opakovali aj v nasledujúcom období.²¹

Vedľajšie vplyvy spracovania vápenca kontrolovali pracovníci živnostenského inšpektorátu v Trenčíne. Sledovali pracovné podmienky zamestnancov, ako aj dosah činnosti varínskeho závodu na široké okolie. Počas výstavby prvej časti vápenky so šachtovými pecami živnostenský inšpektor v záujme skvalitnenia pracovných podmienok presadil vzduchotesnú úpravu odsávacích zariadení, aby sa zabránilo aj vedľajším únikom prachu. Podobný problém nastal v druhej fáze výstavby, keď inštalovali modernú pec typu Sobek. Ako už bolo spomenuté, využitie ostrého spodného vetra v jej hospodárstve spôsobovalo rozptyl vápenného prachu v závode aj v okolí. Pri kolaudácii novej pece v novembri 1929 živnostenský inšpektor Ing. Karol Bošek nariadil inštalovať odprašovacie zariadenie, ktoré malo znížiť prašnosť najmä pri nakladaní vápna. Napriek tomu, že išlo o finančne nákladné zariadenie v hodnote 100-tis. Kč, počas ďalších dvoch rokov ho objednali a postavili. Výkon odsávania prachu dosahoval 300 kg za 24 hodín. Podľa toho si možno vytvoriť obraz o intenzite prašnosti v závode pred využitím novej techniky.²²

Po roku 1933 Banská a hutnícka spoločnosť prekonala hospodársku krízu a produkcia Vápenky Varín opäť narastala vo všetkých oblastiach využitia vápenca. Ťažba na Polome sa však komplikovala v súvislosti so zložitými majetkovoprávnymi vzťahmi. BHS potrebovala dostať

20 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Oznamenie riaditeľstva BHS obci Stráňavy zo 7. 5. 1926 o náhrade škôd na pastvinách urbariátu; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Zoznam škôd, spôsobených pri výstavbe lanovej dráhy Polom – Varín, zaslaný statkárom M. Haaszom na riaditeľstvo BHS v Brne 17. 7. 1926; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Výpočet škôd spôsobených výstavbou lanovky na úrode z roka 1926, spísaný 22. 7. 1926 za účasti zástupcov obcí a majiteľov pozemkov; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. List zaslaný riaditeľstvom BHS 15. 9. 1926 stavebnej firme Dvořák – Kučera s oznámením o škodách spôsobených na úrode nedodržaním termínu výstavby lanovky; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. List riaditeľstva BHS na banskú učtáreň z 19. 11. 1926 s výpočtom škôd na úrode v jednotlivých obciach, spôsobených výstavbou lanovky.

21 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Správa vedenia Vápenky Varín na riaditeľstvo BHS z 28. 6. 1933 o škodách spôsobených búrkou z 23. 6. 1933 na oboch stranách Polomu; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Oznamenie riaditeľstva Vápenky Varín spoločenstvu Bývalí urbárnici v Stráňavách o náhrade škôd v dôsledku zasypania pasienkov haldovým materiálom.

22 Zpráva o úřední činnosti živnostenských inspektorů v roce 1926. Praha : Ministerstvo sociální péče, 1927, s. 364-366; Zpráva o úřední činnosti živnostenských inspektorů v roce 1930. Praha : Ministerstvo sociální péče, 1931, s. 285; ŠAB, f. VV, k. 59 inv. č. 26, skupina 6/d. Zápisnica z kolaudácie odprašovacieho zariadenia pece Sobek vo varínskej vápenke, podpísaná zástupcami BHS, živnostenského (priemyselného) inšpektorátu a Okresného úradu v Žiline 13. 4. 1931; ŠAB, f. VV, k. 59 inv. č. 26, skupina 6/d. List riaditeľstva BHS právnickej firme Korner a Brixel z 13. 4. 1931 o riešení problémov s dodávkou odprašovacieho zariadenia.

celé územie Polomu pod svoju kontrolu, aby ho mohla exploatovať bez akýkoľvek obmedzení. V roku 1930 sa jej podarilo odkúpiť dovedy prenajaté pozemky na severnej strane Polomu od Akciovej spoločnosti pre zužitkovanie dreva v Čadci za trhovú cenu 1,5 mil. Kč. V záujme budúceho vývoja ťažby však BHS potrebovala aj strmú južnú stranu Polomu s plochou asi 70 až 100 ha, aby tu mohli jej zamestnanci zhadzovať odpad, najmä nepotrebný dolomit. Na začiatku 30. rokov už bola severná strana pokrytá odpadom natoľko, že bez jeho odstránenia nemohli pokračovať v ťažbe. Voľne padajúcim kameňom boli navyše ohrozené objekty, zariadenia a najmä zamestnanci lomu. Preto plánovali odpad premiestniť na južnú stranu a tu ho sústreďovať aj v nasledujúcich rokoch.²³

Vedenie BHS začalo rokovať s drevárskou spoločnosťou v Čadci so zámerom odkúpiť južný svah Polomu. Čadčianska spoločnosť vyšla BHS v ústrety a už v roku 1930 požiadala Štátny pozemkový úrad, aby sa podobne ako v prípade severnej časti hory vzdal nástupníckych práv a odpredal južný svah do trvalého súkromného vlastníctva. Zástupcovia drevárskej spoločnosti aj BHS boli presvedčení, že štát žiadosť kladne vybaví a už vopred dohodli predaj 70 ha na južnej strane hory v dvoch častiach po 35 ha. BHS prvú časť pozemkov v marci 1933 odkúpila len za 35-tis. Kč. Následne sa však predstavitelia oboch spoločností dozvedeli, že štát predaj sledovaných pozemkov odmietol povoliť.²⁴

Napriek tomu, že pozemky na južnom svahu Polomu zohrávali z dobového hľadiska iba okrajovú hospodársku úlohu, mali pre vládne hospodárske orgány strategický význam ako súčasť rozsiahleho majetku Čadca – Strečno – Lietava, ktorý figuroval v osobitných vládnych plánoch. Environmentálny uhol pohľadu na tunajšiu prírodu a krajinu sa v rámci sledovanej kauzy uplatnil minimálne. Všetky strany zainteresované v tomto prípade zdôrazňovali predovšetkým zanedbateľný ekonomický prínos južných skalnatých zrázov Polomu, ktoré sa podľa ich názoru mohli bez väčších námietok devastovať. Vedenie BHS v početných žiadostiach o vyňatie týchto pozemkov z nástupníckych nárokov štátu sa o nich vyjadrovalo nasledovne: „[...] Jižní svah Polomu je holá skála, která nemá pro nikoho významu mimo provozovatele kamenolomu [...]. Pro státní lesní hospodářství jest úplně bezcenná, neboť lesní hospodářství je na srázeh Polomu nemožné a pak 70 ha, požadovaných k průmyslovému účelu, v poměru k 10 000 ha zbývající plochy, kterou má stát k 1. 8. 1957 z majetku Akciové společnosti v Čadci zajištěnou, nehraje vůbec žádná role [...]“²⁵ Podobne sa o južnej strane Polomu vyjadrovala aj správa Akciovej

23 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Žiadosť Akciovej spoločnosti na zužitkovanie dreva v Čadci na ŠPÚ o zakúpenie južných svahov Polomu zo 17. 5. 1930; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Správa o vývoji kúpno-predajných a nájomných vzťahov medzi BHS a Akciovou spoločnosťou pre zužitkovanie dreva v Čadci, ktorá bola zrejme priložená k žiadosti BHS na ŠPÚ o odkúpenie pozemkov z apríla 1933; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Prípís Generálneho finančného riaditeľstva v Bratislave riaditeľstvu BHS v Brne zo 4. 3. 1931 o schválení predaja pozemkov na severnej strane Polomu Akciovou spoločnosťou pre zužitkovanie dreva v Čadci do majetku BHS.

24 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Žiadosť Akciovej spoločnosti na zužitkovanie dreva v Čadci na ŠPÚ o zakúpenie južných svahov Polomu zo 17. 5. 1930; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Správa o vývoji kúpno-predajných a nájomných vzťahov medzi BHS a Akciovou spoločnosťou pre zužitkovanie dreva v Čadci, ktorá bola zrejme priložená k žiadosti BHS na ŠPÚ o odkúpenie pozemkov z apríla 1933; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Prípís ŠPÚ Akciovej spoločnosti pre zužitkovanie dreva v Čadci zo 14. 9. 1932 o odmietnutí žiadosti o predaj južných svahov Polomu BHS; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Vyhláška Krajského súdu v Trenčíne z 29. 5. 1933 o konkurze na majetok Akciovej spoločnosti pre zužitkovanie dreva v Čadci.

25 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Správa o vývoji kúpno-predajných a nájomných vzťahov medzi BHS a Akciovou spoločnosťou pre zužitkovanie dreva v Čadci, ktorá bola zrejme priložená k žiadosti BHS na ŠPÚ

spoločnosti pre zužitkovanie dreva v žiadosti na ŠPÚ z mája 1930: „[...] *Odstranění odpadků z lomu na jižní stranu hřebenu Polom jest existenční otázkou celého závodu, neboť nemá-li býti provoz přerušen, jest nutno odpadky sypati na jižní svah a poškoditi, eventuelně zničiti, tam stávající méně cenné porosty [...]. Z důvodů, aby se předešlo zodpovědnosti za zničení výše uvedených porostů a různých, z toho povstalých nepříjemností prosíme tímto snažně titl. Pozemkový úřad ráčíž nám jižní svah hřebenu Polom [...] za přiměřenou cenu postoupiti [...].*“²⁶ Hodnotu 70 ha pôdy na južných svahoch Polomu z hľadiska lesného hospodárstva, respektíve poľnohospodárstva, úradne odhadovali neuveriteľne nízko, a to na 7 840 Kč. Podľa toho sa k nej správali.²⁷

Uvedené postoje hospodárskych, ako aj politických predstaviteľov k prírode Polomu boli v protiklade s veľkým odporom vládnych orgánov voči uvoľneniu pozemkov na južných svahoch do súkromných rúk. Štát sa totiž naďalej odmietal vzdať nástupníckych nárokov. Vedenie BHS muselo dať do pohybu mašinériu veľmi širokých hospodársko-politických konexií smerujúcich až do najvyšších politických kruhov, aby pozemky získalo. Po krachu Akciovej spoločnosti pre zužitkovanie dreva v Čadci sa predpokladom riešenia otázok pozemkov na Polome stalo aj usporiadanie majetkových záležitostí zanikajúcej spoločnosti. V záujme urýchlenia zložitého majetkovoprávneho procesu vedenie BHS rozposlalo žiadosti o podporu a intervencie na orgány štátnej správy, miestnej samosprávy, ako aj na krajinské a regionálne hospodárske korporácie, na správu peňažných ústavov, finančných úradov a na adresy významných jednotlivcov.²⁸ Väčšina oslovených inštitúcií, úradov a korporácií predaj pozemkov do majetku BHS podporila. Vedenie spoločnosti malo totiž v rukách silné argumenty. Po prekonaní hospodárskej krízy a s rastom vojnového ohrozenia krajiny sa rýchlo zvyšoval strategický význam podnikov BHS na obranu a ďalší hospodársky rozvoj štátu. Riaditeľstvo spoločnosti zdôrazňovalo, že bez vápenca z Polomu môže byť ďalší chod jej hutníckych závodov obmedzený. Tým by sa zároveň znížila aj ťažba a zamestnanosť v železozorudných banských podnikoch BHS na Spiši. Zastavením práce na Polome a následne aj vo varínskej vápenke mohol žilinský región prísť o 350 až 400 pracovných miest.²⁹

o odkúpenie pozemkov z apríla 1933.

26 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Žiadosť Akciovej spoločnosti na zužitkovanie dreva v Čadci na ŠPÚ o zakúpenie južných svahov Polomu zo 17. 5. 1930.

27 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. List riaditeľstva BHS v Ostrave na ŠPÚ z 2. 5. 1933 s úradným odhadom ceny pozemkov na južnej strane Polomu ako argumentu k žiadosti o odkúpenie týchto pozemkov.

28 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. „Nástín“ kauzy Polom so žiadosťou o schválenie predaja južných svahov Polomu, zaslaný riaditeľstvom BHS na IX. odbor ministerstva poľnohospodárstva, pravdepodobne v auguste 1936; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Žiadosť riaditeľstva BHS na okresné zastupiteľstvo v Žiline z 24. 1. 1936 o kladné odporúčanie žiadosti na ministerstvo poľnohospodárstva o zakúpenie pozemkov na južnej strane Polomu; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Žiadosť riaditeľstva BHS o intervenciu vo veci odkúpenia južných svahov Polomu na Národohospodársku župu Považskú v Trenčíne k rukám sekretára Ing. G. Chomkoviča z 8. 8. 1936 s údajmi o vývoji kauzy Polom; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Žiadosť riaditeľstva BHS o intervenciu vo veci odkúpenia južných svahov Polomu na Národohospodársky zbor Podtatranský do rúk zástupcu zboru Ing. N. Liptáka z 8. 8. 1936; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Poďakovanie riaditeľstva BHS šéfovi Riaditeľstva štátnych lesov v Banskej Bystrici Ing. N. Panákovi za prijatie intervencie vo veci odkúpenia južných svahov Polomu z 2. 9. 1936; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Žiadosť riaditeľstva BHS na Zväz banských a hutníckych závodov na Slovensku o informácie ohľadne majetkových vzťahov k pozemkom na Polome z 1.10. 1936

29 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Žiadosť riaditeľstva BHS o intervenciu vo veci odkúpenia južných svahov Polomu na Národohospodársku župu Považskú v Trenčíne k rukám sekretára Ing. G. Chomkoviča z 8. 8. 1936

Kauza pozemkov na hore Polom kulminovala v rokoch 1934 – 1937. Početné intervencie pohli celú záležitosť dopredu, ale konečné rozhodnutie o uvoľnení pôdy z nástupníckych nárokov štátu a o jej predaji BHS spočívalo na ministerstve poľnohospodárstva, konkrétne na jeho VIII. a IX. odbore. Až na tieto miesta väčšina intervencií nedosiahla. BHS ako jeden z najväčších a najvplyvnejších hospodárskych subjektov medzivojnovnej ČSR však mala kontakty aj v najvyšších vládnych orgánoch a na vládnych postoch. Predstavitelia BHS boli informovaní o postupe riešenia svojej záležitosti na ministerstve poľnohospodárstva, vo vláde a v parlamente. Podarilo sa im nájsť prepojenie aj na vedúcu osobnosť najvplyvnejšieho politického subjektu ČSR agrárnej strany Dr. Milana Hodžu, ktorý v sledovanom období zastával funkciu ministra poľnohospodárstva a v roku 1935 sa stal predsedom vlády. M. Hodža bol šedou eminenciou hospodárskeho vývoja v ČSR a osobitne na Slovensku. Podľa viacerých indícií stál aj za sledovaným prípadom majetkových vzťahov k územiu Polomu ako súčasť lukratívneho majetku Čadca – Strečno – Lietava.³⁰

Kontaktnou osobou BHS na vládnych miestach bol napríklad bývalý krajinský prezident Sliezskej krajiny a zároveň predseda správnej rady spoločnosti Josef Šrámek. V júni 1934 informoval vedenie spoločnosti o vývoji kauzy Polom na ministerstve poľnohospodárstva a na ŠPÚ. Konštatoval, že ministerstvo zatiaľ s predajom pozemkov na južnej strane Polomu nesúhlasilo, ale plánoval v danej veci ďalej intenzívne intervenovať. Zároveň radostne hlásil, že sa mu podarilo stretnúť ministra M. Hodžu a sledovanú záležitosť mu podrobnejšie pripomenúť. Vyjadril sa nasledovne: „[...] Jelikož mi bilo při krátké rozmluvě sděleno dotyčným ministerským radou, že ministerstvo zemědělství prozatím nesouhlasí s odprodejem, vyprosil jsem kvůli další intervenci, aby své spisy zaslali ministerstvu zpět k novému vyjádření za jakých podmínek by eventuálně odprodej schválilo [...]. Šťastnou náhodou trefil jsem na cestě z Pozemkového úřadu v Jindřišské ulici pana ministra Hodžu, s kterým jsem vzhledem k mému dopisu z loňského roku krátce věc rekapituloval s poznámkou, že budu po prázdninách žádat u něj audijenci [...] doufám ale, že se mi...u pana ministra podaří, tuto záležitost skoncovat v náš prospěch [...]“³¹ Spomínaný list zaslal J. Šrámek M. Hodžovi ako ministrovi poľnohospodárstva už v máji 1933. Podobne ako ďalší predstavitelia, nezabudol poukázať na údajnú bezcennosť pozemkov na Polome, keď v závere listu uviedol: „[...] Má pokorná prosba slovutný pane ministře jde k tomu, abyste dal laskavě

s údajmi o vývoji kauzy Polom; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Prípís Generálneho finančného riaditeľstva v Bratislave riaditeľstvu BHS v Brne zo 4. 3. 1931 o schválení predaja pozemkov na severnej strane Polomu Akciovou spoločnosťou pre zužitkovanie dreva v Čadci do majetku BHS; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Stanovisko obecného zastupiteľstva a starostu J. Beňa k odkúpeniu južných svahov Polomu BHS z mája 1934; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Poďakovanie riaditeľstva BHS šéfovi Riaditeľstva štátnych lesov v Banskej Bystrici Ing. N. Panákovi za prijatie intervencie vo veci odkúpenia južných svahov Polomu z 2. 9. 1936; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Poďakovanie riaditeľstva BHS sekretárovi Národohospodárskej župy Považskej Ing. G. Chomkovičovi za správu o intervencii vo veci odkúpenia južných svahov Polomu z 1. 9. 1936; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Poďakovanie riaditeľstva BHS zástupcom Národohospodárskeho zboru podtatranského za správu o intervencii vo veci odkúpenia južných svahov Polomu z 1. 9. 1936.

³⁰ K hospodársko-politickým aktivitám M. Hodžu v sledovanom období pozri napríklad: CAMEL, Samuel. *Štátnik a národohospodár Milan Hodža 1878 – 1944*. Bratislava : Veda 2001; HALLON, Ľudovít. Úloha Milana Hodžu v komerčnom bankovníctve Slovenska v rokoch 1918 – 1938. In *Historický časopis*, 2005, roč. 53, č. 1, s. 57-70.

³¹ ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. List predsedu správnej rady BHS Josefa Šrámka z 12. 6. 1934 v Karlových Varoch, adresovaný zrejme tajomníkovi riaditeľstva BHS F. Ustupskému o stave kauzy Polom vo vládnych kruhoch.

vše proskoumati a ráčil dáti pokyn, aby vyjádření ministerstva zemědělství vyznělo pro kladné vyřízení žádosti Banské a hutní společnosti. Státu čsl. nevzejde touto podporou průmyslu – na slovenské půdě – vzhledem k nepatrné produktivitě dotyčené půdy a odhadní ceně kupované této půdy per Kč 7 840 žádná škoda [...].³²

List J. Šrámka z jari 1933 zastihol M. Hodžu v období, keď sa dostával zo zdravotných alebo skôr z politických problémov. Preto mal na riešenie podobných žiadostí, ako bola tá od BHS, malý priestor. V roku 1934 však už bol opäť na politickom vzostupe, ktorý v roku 1935 vyvrcholil jeho menovaním za predsedu vlády. V tomto období sa dala do pohybu aj kauza Polomu úzko prepojená s majetkovými záležitosťami skrachovanej Akciovej spoločnosti pre zužitkovanie dreva v Čadci. Rozsiahly veľkostatok Čadca – Strečno – Lietava musel ísť do dražby. Táto vyžadovala solventného a hospodársko-politicky dostatočne vplyvného kupca. Danú úlohu prevzal úplne nový hospodársky subjekt, ktorý sa zrazu objavil takpovediac ad hoc práve na sledovaný účel a mal k dispozícii vyše 10 mil. Kč na odkúpenie obrovského majetku. Išlo o Zemedelsko-lesnícku a hospodársku spoločnosť v Bratislave (Zelehem). Na jej čele stál predseda správnej rady, bývalý minister s plnou mocou pre správu Slovenska Dr. Martin Mičura. Zástupcovia Zelehosu odkúpili v septembri 1936 na dražbe celý majetok Čadca – Strečno – Lietava aj s južným svahmi Polomu za 10,1 mil. Kč.³³ Následne sa urýchlila likvidácia finančných záväzkov bývalej čadčianskej spoločnosti. Rokovania o pozemkovom vlastníctve a o finančných záväzkoch s ním spojených sprostredkovala Agrárna banka, hlavná kapitálová základňa vládnej agrárnej strany, pod vedením riaditeľa Rudolfa Vodičku. Práve Agrárna banka s najväčšou pravdepodobnosťou pomohla Zelehosu získať 10,1 mil. Kč na dražbu hypotekárnou pôžičkou u Hypotečnej banky v Bratislave.³⁴

Riaditeľstvo BHS muselo vzhľadom na zmenené majetkové pomery začať rozhovory o vyňatí pozemkov na Polome z rámca majetku vydraženého spoločnosťou Zelehem a ďalej vyvíjať tlak na vládne orgány a ministerstvo poľnohospodárstva, aby schválili odkúpenie pozemkov do jej vlastníctva. Na prelome rokov 1936 – 1937 sa konečne uvoľnila cesta na riešenie vleklej kauzy pozemkov na južnej strane hory Polom. V decembri 1936 sa konali viacstranné rokovania za účasti zástupcov ministerstva poľnohospodárstva, BHS, Zelehosu a Agrárnej banky ako sprostredkovateľa. V osobitnom protokole dal štát súhlasné stanovisko na odpredaj pozemkov. Do vlastníctva BHS mali prejsť štyri veľké parcely v katastrálnom území obce Stráňavy s plochou približne 76 ha za vysokú trhovú cenu 1,140 mil. Kč, kým spomínaná úradná cena dosahovala 7 840 Kč a hodnota lesných porastov 30-tis. Kč.³⁵

32 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. List predsedu správnej rady BHS Josefa Šrámka ministrovi poľnohospodárstva M. Hodžovi z 24. 5. 1933 s oboznámením s okolnosťami žiadosti BHS o odkúpenie južných svahov Polomu.

33 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Správa na Generálne riaditeľstvo BHS, zaslaná zrejme Banským riaditeľstvom BHS v Ostrave, z 30. 9. 1936 o dražbe majetku Čadca – Strečno – Lietava a jeho prechodom do majetku novej spoločnosti Zelehem s údajmi o tomto hospodárskom subjekte; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Informácia Zväzu banských a hutníckych závodov na Slovensku riaditeľstvu BHS v Ostrave o vzniku a personálnom zložení vedenia spoločnosti Zelehem z 5. 10. 1936; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Vyhlásenie dražby a dražobných podmienok na majetok Čadca – Strečno – Lietava Okresným súdom v Čadci 23. 5. 1936.

34 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Výkaz finančných záväzkov na pozemkoch majetku Čadca – Strečno – Lietava, zaslaný na riaditeľstvo BHS v máji 1937; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. List riaditeľstva BHS riaditeľovi Agrárnej banky R. Vodičkovi z 20. 11. 1936 o pomeroch ťažby na vrchu Polom.

35 ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Prípis ministerstva poľnohospodárstva v Prahe spoločnosti Zelehem z 1.

Kúpno-predajné vzťahy sa ďalej upresňovali, čo však už nič nezmenilo na skutočnosti, že BHS sa stala majiteľkou celého vrchu Polom aj s okolím a mohla tunajšie pozemky využívať na hospodárske účely bez akýchkoľvek obmedzení. V sledovanom prípade jednoznačne zvíťazili hospodárske záujmy a potreba pracovných miest pre obyvateľstvo regiónu nad hodnotami ochrany unikátnej prírody a krajiny Malej Fatry. Všetky zainteresované inštitúcie, korporácie, vládne úrady, hospodárski a politickí predstavitelia až po ministra a predsedu vlády M. Hodžu jednoznačne uprednostnili exploataciu suroviny v záujme rozvoja hutníctva, baníctva a miestneho priemyslu. Environmentálne hľadisko sa uplatnilo iba v súvislosti s lesným hospodárstvom, ktoré malo na úbočiach Polomu okrajový význam. V danom zornom uhle bol celý vrch takmer bezcenný a mohol sa využiť len ako zdroj suroviny. Uvedené hľadisko sa v podstate nezmenilo ani po roku 1945 a ani po zmenách v roku 1989. Zmluvami o predaj Polomu do rúk BHS sa dal pokyn k postupnej likvidácii časti Malej Fatry, ktorá pokračuje aj v 21. storočí.

Záver

V medzivojnovom období sa napriek uvedeným príkladom zaostávajúceho environmentálneho myslenia objavili prvé pokusy o zníženie vplyvu industriálnej činnosti na prírodu, krajinu a kvalitu života obyvateľstva. Súviseli najmä s úsilím o zlepšenie pracovných podmienok zamestnancov v jednotlivých podnikoch pod kontrolou živnostenských inšpektorov. Opatrenie uvedeného charakteru sa prehlbovali od polovice 20. do konca 30. rokov minulého storočia. Po roku 1939 však ustúpili do pozadia pod tlakom aktuálnych potrieb vojnového hospodárstva a následne povojnovej rekonštrukcie. V prvom období existencie komunistického režimu a centrálne plánovanej ekonomiky boli ekologické opatrenia úplne utlmené, lebo plnenie budovateľských programov nesmelo byť ničím narušené. Postupné zmeny nastali až od konca 50. rokov pod vplyvom domáceho a najmä medzinárodného vývoja, zároveň s formovaním moderného environmentálneho myslenia.

3. 1937 o pridelení 76 ha pozemkov na južnej strane Polomu BHS ako prídelcovi v rámci pozemkovej reformy za trhovú cenu 1,140 mil. Kč; ŠAB, f. VV, k. 5, inv. č. 7, skupina 1/b. Protokol z rokovania zástupcov ministerstva poľnohospodárstva, BHS, a Zelehosu 19. 3. 1937 o podmienkach predaja pozemkov na južnej strane Polomu do vlastníctva BHS.

Cituj:

HALLON, Ľudovít: Charakter environmentálneho myslenia a opatrení v priemysle Slovenska 1918 – 1938 (Celkový stav a názorné príklady). In *Forum Historiae*, 2017, roč. 11, č. 1, s. 112-127. ISSN 1337-6861.

...

PhDr. Ľudovít Hallon, DrSc. pracuje ako vedúci vedecký pracovník v Historickom ústave SAV, je vedúcim Oddelenia dejín vedy a techniky. Zaoberá sa dejinami hospodárstva a techniky na Slovensku a v strednej Európe v prvej polovici 20. storočia. Napísal monografie *Industrializácia Slovenska 1918 – 1938. Rozvoj alebo úpadok?* (Bratislava 1995), *Firma Pittel a Brausewetter v dejinách Slovenska: priekopník betónového staviteľstva z Bratislavy*. (Bratislava 2014), *Slovensko v hospodárskom priestore Nemecka 1939 – 1945* (Bratislava 2015) a je spoluautorom monografií *Chronológia dejín vied a techniky na Slovensku* (Bratislava 2006, spoluautori Anna Falisová, Tibor Morovics) a *Tatra banka v zrkadle dejín* (Bratislava 2007, spoluautor Roman Holec), *Chemický priemysel v zrkadle dejín Slovenska* (Bratislava 2011, spoluautor Miroslav Londák), *Vojnové škody a rekonštrukcia Slovenska 1944-1948* (Bratislava 2011, spoluautorom je Miroslav Sabol a Anna Falisová), *Kauza Karvaš* (Bratislava 2014, spoluautorom je Michal Schvarc). Je autorom mnohých kapitol v monografiách a vedeckých štúdií doma a v zahraničí.

Kontakt: Ludovit.Hallon@savba.sk